

Міжнародне гуманітарне право
Міжнародно-правовий факультет
Програма курсу
(д.ю.н., доц. каф. права ЄС Щокін Ю.В.)

Тема 1. Поняття, предмет і сфера дії
міжнародного гуманітарного права (МГП)

Поняття і предмет МГП. Формування міжнародно-правового регулювання відносин щодо ведення збройних конфліктів. Доктрина «справедливої війни». Різниця між *jus ad bellum* і *jus in bellum*. Зв'язок норм МГП з міжнародним правом прав людини.

Дія МГП у часі. Міжнародно-правове регулювання відкриття бойових дій. Оголошення війни. Державні органи, що уповноважені оголошувати війну. Міжнародно-правові наслідки початку військових дій.

Проблеми визначення стану війни, якщо її сторони або одна із сторін не визнає свою участь в ній. Справа *Kawasaki Kisen Kabushiki Kaisha of Kobe v. Bantam Steamship Company, Limited* (справа Кавасаки), що розглядалася англійськими королівськими судами у 1937 і 1939 рр.

Закінчення стану війни. Юридичне оформлення закінчення війни. Капітуляції. Угоди про перемир'я. Мирні договори. Міжнародно-правові наслідки закінчення стану війни.

Дія МГП у просторі. Поняття «театр війни» і «театр військових дій». Території, які не можуть бути театром війни і театром військових дій.

Нейтралітет під час збройного конфлікту. Розвиток міжнародно-правового інституту постійного нейтралітету під час збройного конфлікту (міжнародно-правовий статус Швейцарії, Кракова, Бельгії у XIX ст.). Кодифікація міжнародно-правового інституту постійного нейтралітету під час збройного конфлікту у Конвенції про права та обов'язки нейтральних держав і осіб у випадку сухопутної війни 1907 р.

Тема 2. Джерела МГП

Становлення і розвиток МГП. Закріплення норм у міжнародному договірному і звичаєвому праві в Стародавні часи, Середньовіччі та у Новий час. Значення прийняття Женевської конвенції про поліпшення долі поранених на полі бою 1864 р. для розвитку МГП. Гаазькі мирні конференції 1899 і 1907 років. Вплив Нюрнберзького і Токійського трибуналів на становлення і розвиток МГП. Дипломатична конференція в Женеві 1949 р.

Міжнародні договори як джерело МГП. Основоположні міжнародні договори, що закріплюють «право Гааги» (правила ведення сухопутних війн і війн на морі) і «право Женеві» (участь поранених, хворих, військовополонених, статус цивільного населення). Взаємозв'язок між «правом Гааги» і «правом Женеві».

Міжнародно-правовий звичай як джерело МГП. Місце міжнародно-правових звичаїв в регулюванні відносин МГП. Діяльність Міжнародного комітету Червоного Хреста щодо кодифікації міжнародно-правових звичаїв МГП.

Роль резолюцій міжнародних організацій у розвитку МГП. Резолюції ООН та інших міжнародних міжурядових організацій щодо захисту окремих верств населення під час збройних конфліктів, скорочення окремих видів засобів ведення війни, імплементації норм і принципів МГП, проведення миротворчих операцій з метою впровадження МГП в ситуаціях, що загрожують міжнародному миру та безпеці.

Роль рішень міжнародних кримінальних трибуналів у розвитку МГП. Вплив правових позицій Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії, Міжнародного трибуналу щодо Руанди, Міжнародного кримінального суду та інших міжнародних трибуналів на розвиток тлумачення і застосування положень договорів і міжнародно-правових звичаїв МГП.

Зміст застереження Мартенса. Історія заяви Ф.Ф. Мартенса на Гаазькій мирній конференції 1899 р., яке стало невід'ємною частиною МГП. Значення застереження Мартенса для сучасного МГП.

Тема 3. Учасники збройного конфлікту

Юридичні ознаки поняття «збройні сили». Особи, що належать до комбатантів. Особливості міжнародно-правового статусу комбатантів.

Особи, що належать до некомбатантів. Захист нормами МГП некомбатантів під час збройного конфлікту. Відмежування некомбатантів від цивільного населення.

Юридичні ознаки поняття «найманець». Відмежування найманців від комбатантів та добровольців. Міжнародно-правова відповідальність держав за використання найманців.

Юридичні ознаки поняття «доброволець». Особливості правовідносин між особою, яка вирішила стати добровольцем, і державою її громадянства або постійного проживання.

Поняття і функції парламентарів. Особи, які супроводжують парламентаря. Порядок здійснення функцій парламентаря. Обов'язки держави-неприятельки щодо забезпечення захисту парламентарів та осіб, що їх супроводжують. Умови втрати парламентарем права на захист з боку МГП.

Особливості міжнародно-правового статусу військових шпигунів (лазутчиків) і військових розвідників. Право шпигунів (лазутчиків) на справедливий суд.

Юридичні радники. Вимоги, що висуваються до осіб, що становляться юридичними радниками. Права юридичних радників щодо консультування військових командирів під час військових дій. Відмежування юридичних радників від військових юристів.

Іноземні військові радники і інструктори. Межі впливу іноземних військових радників і інструкторів на збройні конфлікти. Умови та

міжнародно-правові наслідки втрати статусу іноземного військового радника або інструктора.

Міжнародно-правовий статус приватних військових компаній (ПВК) у сучасних збройних конфліктах. Види ПВК. Умови встановлення статусу комбатантів за співробітниками ПВК.

Тема 4. Правила ведення військових дій

Законна ціль війни (Санкт-Петербурзька декларація 1868 р.). Принципи обрання засобів і методів ведення війни.

Міжнародно-правове регулювання використання засобів ведення війни. Поняття «засобу ведення війни». Загальні критерії обмеження засобів ведення війни. Сучасні класифікації засобів ведення війни. Заборонені засоби ведення війни. Заборонена звичайна зброя (міни, міни-схованки, протипіхотні міни, протипіхотні лазери, касетні снаряди тощо). Зброя масового враження (отрута і отруйна зброя, біологічна (бактеріологічна) зброя, хімічна зброя тощо).

Статус ядерної зброї у МГП. Консультативний висновок Міжнародного суду ООН щодо використання ядерної зброї 1996 р.

Заборонені методи ведення війни щодо: комбатантів, некомбатантів, цивільного населення, громадянських об'єктів, навколишнього середовища.

Зони, що утворюються з метою захисту цивільного населення під час військових дій. Санітарні зони і місцевості. Санітарні і безпечні зони і місцевості. Нейтралізовані зони. Місцевості, що не обороняються. Демілітаризовані зони. Зони безпеки. Безпечні гуманітарні зони.

Інтернування громадян держави – протилежної сторони збройного конфлікту. Іноземці, що мають імунітети від інтернування на території держави-неприятельки. Умови утримання іноземців, що інтернуються. Обмеження правосуб'єктності осіб, що інтерновані. Кримінальні та дисциплінарні покарання осіб, що інтерновані.

Громадянська оборона. Основні задачі громадянської оборони. Правовий статус організацій громадянської оборони.

Тема 5. Захист прав особи під час збройного конфлікту

Правовий статус поранених, хворих і військовополонених під час збройного конфлікту. Міжнародно-правові зобов'язання держави-неприятельки щодо забезпечення гуманного поводження з пораненими і хворими військовополоненими.

Правовий статус осіб, що потерпіли під час корабельної аварії протягом збройного конфлікту. Поняття «корабельної аварії». Зобов'язання конфліктуючих сторін щодо пошуку та зібрання осіб, що зазнали корабельної аварії. Міжнародно-правовий статус санітарних суден і літаків санітарної авіації. Міжнародно-правові стандарти поводження з пораненими і хворими особами, що зазнали корабельної аварії.

Реєстрація і обмін інформацією про поранених, хворих та померлих між конфліктуючими сторонами. Допомога постійно нейтральних держав у такому обміні.

Захист дітей під час збройного конфлікту. Міжнародно-правові стандарти загального та особливого захисту дітей як цивільних осіб, які не беруть участі у збройних діях. Утримання під вартою і інтернування дітей. Захист дітей, які беруть участь у військових діях.

Захист жінок під час збройного конфлікту. Заборона дискримінації у ставленні до хворих і поранених військовополонених жінок і чоловіків. Захист жінок від згвалтувань та інших форм негідної поведінки.

Захист осіб, що потребують притулку, під час збройного конфлікту. Права біженців та тимчасово переміщених осіб під час збройного конфлікту. Заступництво біженцям, що надається з боку Міжнародного комітету Червоного Хреста.

Тема 6. Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ)

Історія утворення МКЧХ. Анрі Дюнан і «Спогади про Сольферіно». Утворення Міжнародного комітету допомоги пораненим у 1863 р.

Права і зобов'язання МКЧХ відповідно до МГП. Символіка МКЧХ.

Рух Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. Автономний статус, склад і вищі органи Руху. Функції Руху за Женевськими конвенціями.

Українське національне товариство Червоного Хреста.

Тема 7. Міжнародно-правове регулювання ведення неміжнародних збройних конфліктів

Поняття і види неміжнародних збройних конфліктів. Відмежування неміжнародних збройних конфліктів від міжнародних збройних конфліктів, порушень внутрішнього порядку і обстановки внутрішньої напруги.

Джерела правового регулювання неміжнародних збройних конфліктів. Другий додатковий протокол 1977 р. до Женевських конвенцій 1949 р.

Застосування загальних принципів МГП під час неміжнародних збройних конфліктів. Права та обов'язки сторін, що беруть участь у неміжнародному збройному конфлікті.

Правовий статус поранених, хворих, осіб, що потерпають від корабельної аварії у неміжнародному збройному конфлікті. Захист цивільного населення і цивільних об'єктів під час неміжнародного збройного конфлікту.

Тема 8. Імплементация державами норм МГП

Поняття імплементации норм МГП. Імперативне зобов'язання держав додержуватись положень Женевських конвенцій 1949 р. і Протоколів до них.

Види діяльності держав щодо імплементации норм МГП. Заходи щодо реалізації норм МГП, які повинні вчиняти держави у мирний час.

Міжнародні процедури імплементации норм МГП. Діяльність ООН щодо імплементации норм МГП. Контроль за виконанням норм МГП з боку держав-покровительок і МКЧХ.

Роль національних товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця в імплементации норм МГП.

Нормативна література

Конвенція про закони і звичаї суходільної війни 1907 р. URL:
http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_222.

Конвенция о запрещении или ограничении применения конкретных видов обычного оружия, которые могут считаться наносящими чрезмерные повреждения или имеющими неизбирательное действие от 10 апреля 1981 г. URL: <http://www.un.org/ru/peace/mine/conweapons.shtm>.

Конвенция о запрещении разработки, производства и накопления запасов бактериологического (биологического) и токсинного оружия и об их уничтожении от 16 декабря 1971 г. URL:
http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/bacwear.shtml.

Конвенція про покращення участі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 р. (Женевська конвенція). URL:
http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_151.

Конвенція про покращення участі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12 серпня 1949 р. (Женевська конвенція). URL:
http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conv1946.shtml.

Конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_153.

Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_154.

Додаткові протоколи I та II 1977 року до Женевських конвенцій 1949 р. *Действующее международное право*. В 3-х томах. Составители Ю.М. Ролосов и Э.С. Кривчикова. Том 2. Москва: Издательство Московского независимого института международного права, 1999. С. 731 – 803.

Конвенция о защите культурных ценностей в случае вооруженного конфликта от 14 мая 1954 г. URL:
http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_157?test=dCCMfOm7xBWBMGQYEZii6eDO6HI4gws80msh8Ie6.

Література за темами

Тема 1:

Бисултанов А. К. Действие международного гуманитарного права in personae и вооруженные конфликты. *Закон и право*. 2015. № 11. С. 146–150.

Вылегжанин А.Н., Скуратова А.Ю., Синякин И.И. Современное международно-правовое значение Нюрнбергского процесса (к 70-летию вынесения Приговора Нюрнбергского трибунала). *Современное право*. 2017. № 1. С. 117–130.

Гіждіван Л. Взаємодія міжнародного права прав людини і міжнародного гуманітарного права у сфері покарання злочинців. *Український часопис міжнародного права*. 2003. № 4. С. 110-113.

Котляров И. И. Преимущество Нюрнбергских принципов в международном гуманитарном праве. *Московский журнал международного права*. 2006. № 4. С. 93–109.

Кукушкина А. Действие норм международного права в период вооруженных конфликтов. *Государство и право*. 1994. № 1. С. 102–108.

Остроухов Н. В. Основные международно-правовые режимы, применяемые в период вооруженного конфликта. *Московский журнал международного права*. 2009. № 2. С. 63–75.

Пикте Ж. Развитие и принципы международного гуманитарного права. 2-е изд., испр. Москва: Международный Комитет Красного Креста, 2001. 112 с.

Рабінович П. М. Людяність під захистом права (до 65-річчя завершення Нюрнберзького процесу). *Вісник академії правових наук України* : зб. наук. пр. / редкол.: В. Я. Тацій та ін. Харків: Право, 2011. № 3 (66). С. 3–15.

Серикпа Аттеби Рене. Вооруженный конфликт как объект международного гуманитарного права (на примере вооруженного конфликта в Кот-д'Ивуаре). *Евразийский юридический журнал*. 2015. № 9 (88). С. 45–49.

Тема 2:

Волова Л. И. Деятельность Международного уголовного суда и трибуналов ad hoc – новый этап в развитии международного гуманитарного права. *Северо-Кавказский юридический вестник*. 2011. № 3. С. 67–72.

Жукорська Я. М. Вплив збройних конфліктів на дію міжнародних договорів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2014. № 9-1. С. 238–240.

Остроухов Н. В. Некоторые вопросы кодификации и прогрессивного развития гуманитарного права, применяемого во время вооруженного

конфликта немеждународного характера. *Московский журнал международного права*. 2009. № 1. С. 195–205.

Павлова Л. В. Роль статьи 3 Женевских конвенций 1949 г. в прогрессивном развитии международного гуманитарного права. *Журнал международного права и международных отношений*. 2010. № 4. С. 3–9.

Пикте Ж. Развитие и принципы международного гуманитарного права. 2-ое изд., испр. Москва: МККК, 2001. 112 с.

Хенкерст Ж.-М., Досвальд-Бек Л. и др. Обычное международное гуманитарное право. Нормы. Т.1 / пер. с англ. МККК, 2006. 818 с.

Шетай В. Вклад Международного суда в международное гуманитарное право. *Международный журнал Красного Креста*. Сборник статей. 2003. С. 89–128.

Тема 3:

Громовенко К. В. Кодифікація норм про приватні військові та охоронні компанії у міжнародному праві. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. пр. / гол. ред. С. В. Ківалов ; відп. за вип. Л. І. Кормич. Одеса : Національний університет "Одеська юридична академія" : Південноукраїнський центр гендерних проблем, 2012. Вип. 46. С. 118–125.

Громовенко К. В. Международный терроризм и частные военные и охранные компании: проблемные международно-правовые аспекты. *Альманах міжнародного права*. 2014. Вип. 4. С. 95–103.

Котляров И. И. Деятельность командиров и юридических советников в свете требований международного гуманитарного права. *Московский журнал международного права*. 2000. № 4. С. 165–172.

Кулебякин В. Н., Королькова Е. Е. Статус сотрудников частных военных и охранных компаний по международному гуманитарному праву. *Московский журнал международного права*. 2015. № 4 (100). С. 27–42.

Кулебякин В. Н., Пронина Е. Е. Регулирование деятельности частных военных и охранных компаний в национальном и международном праве. *Московский журнал международного права*. 2014. № 4 (96). С. 4–15.

Русинова В. Н. Руководство Международного комитета Красного Креста по толкованию понятия «непосредственное участие в военных действиях»: pro et contra. *Московский журнал международного права*. 2011. № 4 (84). С. 19–36.

Хасан М. Защита медицинского персонала в условиях вооруженных конфликтов. *Московский журнал международного права*. 1999. № 3. С. 156–165.

Хассон Д. Х. Предоставление специального статуса журналистам в зоне вооруженных конфликтов: аргументы «за» и «против». *Евразийский юридический журнал*. 2016. № 3. С. 55–58.

Манько М. В. «Незаконні комбатанти»: сучасні реалії. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 343–348.

Шандиева Н.О. Международная конвенция о борьбе с вербовкой, использованием, финансированием и обучением наёмников. *Правоведение*. 2005. № 2. С. 118–131.

Тема 4:

Кальсховен Ф. Ограничения методов и средств ведения войны. 2-е изд., испр. Москва: МККК, 1999. 232 с.

Томан И. Защита культурных ценностей во время вооруженных конфликтов: правовые и организационные рамки. *Защита лиц и объектов в международном гуманитарном праве*: сб. статей и док-тов. Москва: МККК, 1999. С. 279–310.

Бувье А. Защита природной среды во время вооруженного конфликта. *Защита лиц и объектов в международном гуманитарном праве*: сб. статей и док-тов. Москва: МККК, 1999. С. 327–343.

Бюнбон Ф. Становление правовой защиты культурных ценностей в случае вооруженного конфликта. *Международный журнал Красного Креста 2004: Защита культурных ценностей в случае вооруженного конфликта* / пер. с англ. и фр. Москва: МККК, 2003. С. 5–17.

Дугина Ю. В. Защита гражданских объектов как принцип международного гуманитарного права. *Московский журнал международного права*. 2007. № 1. С. 34–45.

Котляров И. И. Международное гуманитарное право об ограничении воюющих в выборе методов ведения войны. *Московский журнал международного права*. 2009. № 2 (74). С. 44–62.

Кулик Е. Запрещенные методы ведения войны и их применение в современных вооруженных конфликтах. *Альманах международного права*. 2009. Вып. 1. С. 162–170.

Макарченко О. Ю. Міжнародно-правове забезпечення захисту навколишнього середовища під час збройних конфліктів. *Публічне право*. 2015. № 2 (18). С. 200–206.

МакНейл Д.Х. Консультативное заключение Международного суда по делам о ядерном оружии. Первая оценка. *Международный журнал Красного Креста*. Январь-февраль 1997. № 14. С. 125-142.

Цибуленко Є. Засоби ведення війни і охорона навколишнього середовища. *Український часопис міжнародного права*. 2002. № 2. С. 42–47.

Цибуленко Є. Зброя об'ємного вибуху в світлі міжнародного гуманітарного права. *Право України*. 1998. № 12. С. 109–112.

Цибуленко Є. Обмеження застосування звичайної зброї. *Юридический вестник*. 2000. № 1. С. 103.

Тема 5:

Алешин В. А. Режим военного плена. *Московский журнал международного права*. 1999. № 2. С. 143–160.

Грушко М. В. Становлення та специфіка міжнародно-правового режиму військовополонених: монографія. Одеса: Фенікс, 2016. 284 с.

Иванов Д.В. Международная система защиты беженцев. *Московский журнал международного права*. 1998. № 4. С.141–159.

Крилль Ф. Международное гуманитарное право о защите женщин. *Защита лиц и объектов в международном гуманитарном праве: сб. статей и док-тов*. Москва: МККК, 1999. С. 45–83.

Крилль Ф. Защита детей во время вооруженных конфликтов. *Защита лиц и объектов в международном гуманитарном праве: сб. статей и док-тов*. Москва: МККК, 1999. С. 105–121.

Лавуайе Ж.-Ф. Беженцы и перемещённые лица: международное гуманитарное право и роль МККК. *Защита лиц и объектов в международном гуманитарном праве: сб. статей и док-тов*. Москва: МККК, 1999. С. 191–220.

Морис Ф., Куртен Ж. де. Действия МККК в интересах беженцев и гражданских перемещённых лиц. *Защита лиц и объектов в международном гуманитарном праве: сб. статей и док-тов*. Москва: МККК, 1999. С. 171–190.

Мохаммад Х. Защита медицинского персонала в условиях вооруженных конфликтов. *Московский журнал международного права*. 1999. № 3. С. 156–165.

Платтнер Д. Защита детей в международном гуманитарном праве. *Защита лиц и объектов в международном гуманитарном праве: сб. статей и док-тов*. Москва: МККК, 1999. С. 85–104.

Русинова В. Н. Международно-правовое регулирование права на жизнь в вооруженных конфликтах. *Московский журнал международного права*. 2013. № 1 (89). С. 4–20.

Трибунский А. В. Защита гражданского населения во время вооруженных конфликтов. *Московский журнал международного права*. 1998. № 1. С. 119–130.

Ястребова А. Ю. Механизмы международно-правовой защиты вынужденных мигрантов в условиях военных действий. *Московский журнал международного права*. 2012. № 1 (86). С. 46–63.

Тема 6:

Блондель Ж.-Л. Сотрудничество между национальными обществами и Международным Комитетом Красного Креста: необходимое и взыскательное партнёрство. *Международный журнал Красного Креста*. 1998. № 21. С. 239–248.

Лендорф А. Линдер А. Оперативное сотрудничество между участвующими в операциях национальными обществами и Международным Комитетом Красного Креста. *Международный журнал Красного Креста*. 1998. № 21. С. 283–304.

Лисик В. М. Правовой статус Міжнародного комітету Червоного Хреста у міжнародному праві: монографія. Одеса: Фенікс, 2012. 208 с.

Сандо И. Международный комитет Красного креста как хранитель МГП. *Московский журнал международного права*. 1999. Специальный выпуск. Декабрь. С. 91–107.

Харрофф-Тавель М. Деятельность Международного комитета Красного Креста в обстановке насилия внутри страны. *Защита лиц и объектов в международном гуманитарном праве: сб. статей и док-тов*. Москва: МККК, 1999. С. 239–276.

Черкес М. Ю, Рижиков В. Г. Міжнародна правосуб'єктність Червоного Хреста як неурядової організації. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 1997. № 1. С. 92–93.

Тема 7:

Алёшин В. А. Правовое регулирование вооруженного конфликта немеждународного характера. *Московский журнал международного права*. 1998. № 2. С. 134–143.

Джалилова А. М. Некоторые проблемные вопросы классификации ситуаций насилия в рамках международного гуманитарного права. *Вопросы российского и международного права*. 2016. № 12А. С. 231–241.

Моджорян Л. А. Партизанская война и международное право. *Советский ежегодник международного права*. Москва: Наука, 1977. С. 204–216.

Остроухов Н. В. Некоторые вопросы кодификации и прогрессивного развития гуманитарного права, применяемого во время вооруженного конфликта немеждународного характера. *Московский журнал международного права*. 2009. № 1. С. 195–205.

Платтнер Д. Уголовные санкции за нарушения международного гуманитарного права, применяемого в ситуации немеждународных вооруженных конфликтов. *Пресечение нарушений международного гуманитарного права: сб. статей*. Москва: МККК, 1998. С. 73–91.

Саунина Е. В. Сфера действия правовых ограничений при ведении боевых действий немеждународного характера. *Московский журнал международного права*. 1999. № 3. С. 152–155.

Саунина Е. В. Сфера действия правовых ограничений при ведении боевых действий немеждународного характера. *Московский журнал международного права*. 1999. № 3. С. 152–155.

Тема 8:

Гіждіван Л. Взаємодія міжнародного права прав людини і міжнародного гуманітарного права у сфері покарання злочинців. *Український часопис міжнародного права*. 2003. № 4. С. 110–113.

Дутли М.-Т., Пелланини К. Международный комитет Красного Креста и система пресечения нарушений норм международного гуманитарного права. *Пресечение нарушений международного гуманитарного права: сб. статей*. Москва: МККК, 1998. С. 137–159.

Захарьев К. Права государств в отношении мер по имплементации международного гуманитарного права. *Имплементация международного гуманитарного права: сб. статей и док-тов*. Москва: МККК, 1998. С. 269–297.

Лисик В. М. Становлення та розвиток механізму імплементації норм міжнародного гуманітарного права. Альманах міжнародного права. 2010. Вып. 2. С. 274–283.

Лисик В. М. Держави-покровительки та їх роль в імплементації міжнародного гуманітарного права. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 303–306.

Сагер М. Контрольные механизмы в международном гуманитарном праве. *Московский журнал международного права*. 1991. № 3–4. С. 26–33.

Сандо И. Выполнение международного гуманитарного права. *Имплементация международного гуманитарного права: сб. статей и док-тов*. Москва: МККК, 1998. С. 207–246.

Палванкар У. Меры, с помощью которых государства могут выполнить свое обязательство обеспечить соблюдение международного гуманитарного права. *Имплементация международного гуманитарного права: сб. статей и док-тов*. Москва: МККК, 1998. С. 345–368.

Флек Д. Выполнение положений международного гуманитарного права: проблемы и приоритеты. *Имплементация международного гуманитарного права: сб. статей и док-тов*. Москва: МККК, 1998. С. 247–268.

Інтернет-ресурси:

Сайт досліджень по МГП - <http://www.ihl.ihlresearch.org>

Сайт конкурсу Ж. Пікте - <http://www.concourspictet.org>

Сайт Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця -
<http://www.redcross.int>

Сайт Міжнародного кримінального суду - <http://www.icc.int>

Сайт Міжнародної гуманітарної комісії з встановлення фактів -
<http://www.ihffc.org>

Сайт Міжнародної Федерації товариств Червоного Хреста і Червоного
Півмісяця - <http://www.ifrc.org>

Сайт МКЧХ - <http://www.icrc.org>

Сайт ООН - <http://www.un.org>

Сайт Региональной Делегации МККК в Российской Федерации,
Беларуси, Молдове и Украине - <http://www.icrc.org/rus>